

Szótagtípusok az északi vogul nyelvjárásban

A beszéd különböző hosszúságú szakaszokra bomlik, ezek közt a legkisebb a szótag (ŠČERBA 1963. 78). A szótagot mint legkisebb artikulációs egységet a beszéd folyamat elemzése során különíthetjük el (BONDARKO 1977. 122) és az illető nyelv hangszerkezetének tanulmányozásakor az egyik legfontosabb egységként tartjuk számon. A jelen dolgozat célja az északi vogul nyelvjárás szótagtípusainak vizsgálata.

E kérdést azoknak a szövegeknek az elemzésével tanulmányoztam, amelyeket vogul anyanyelvű közlőktől jegyeztem le (a nyelv mesterektől l. TAMBOVCEV 1977, 1980). A teljes anyagból kiemeltem egy 276 502 fonémából álló korpuszt, amely összesen 106 849 szótagot, ill. 54 361 szót tartalmaz. Ezen adatok szerint a prózai szövegben egy szó átlagosan 5,09 fonémából áll, míg a költői nyelvben csak 4,6-ből (TAMBOVCEV 1979. 164).

A szótagolást részben az adatközlők végezték el, részben pedig e sorok szerzője Rombandeeva információinak megfelelően (ROMBANDEEVA 1973. 36—37). A vogulban — a legtöbb nyelvhez, mint pl. az oroszhoz (BONDARKO 1977. 122), a franciához (ŠČERBA 1963. 78), a laphoz (KERT 1971. 128), a finnhez (LEHTONEN 1970) hasonlóan — az esetek túlnyomó többségében a magánhangzó a szótag legalapvetőbb része, az képezi a szótag magját.

A szakirodalom szerint (pl. BONDARKO 1977. 123, ZINDER 1979. 252, BARANNIKOVA 1973. 63) szokás megkülönböztetni a nyílt, azaz magánhangzóra, a zárt, azaz mássalhangzóra végződő és elől nyílt, vagyis a magánhangzóval, elől zárt, vagyis a mássalhangzóval kezdődő szótagokat. Annak a fonológiai felfogásnak megfelelően, amely csak két fonémaosztállyal számol, a magánhangzókéval és a mássalhangzókéval (SEGAL 1972. 53), az északi vogulban az alábbi szótagtípusok ismeretesek:

nyíltak: \bar{V} , CV , zártak: VC , VCC , CVC , elől nyíltak: V , VC , VCC , elől zártak: CV , CVC , $CVCC$.

A szótagalkotás bonyolult kérdés és éppen emiatt általában egyszótagú szavakhoz folyamodnak e probléma tisztázásakor (ZINDER 1979. 252). Dolgozatomban az egyszótagú szavak segítségével ellenőrzöm a szótagolás helyességét, másrészt pedig az egy- és kétszótagú struktúrákat összevetem néhány más nyelv hasonló struktúráival. Az északi vogulban az alábbi egyszótagú struktúrák fordulnak elő (gyakorisági sorrendben közölve): CVC , VC , CV , $CVCC$, VCC . Vessük össze ezeket az egy- és kétszótagos vogul struktúrákat a szakirodalomban az angol, az olasz, a perzsa, a török és a magyar egy- és kétszótagú szavaira vonatkozóan közölt adatokkal (SEGAL 1972. 51):

egyszótagúak

angol: *CVC, CCVC, CVCC, CV, CCVCC*
 perzsa: *CVCC, CVC, CVVC, VCC, CV*
 török: *CVC, CVCC, VC*
 magyar: *CVC, CVCC, VC*
 vogul: *CVC, VC, CV, CVCC, VCC, V*

kétszótagúak

angol: *CVCVC, CVCV, CVCCVC, CVCCV CCVCVC*
 olasz: *CVCV, CVCCV, CCVCV, CVCVV, CVVCV*
 vogul: *CVCVC, CVCCVC, CVCV, CVCCV, VCVC, VCCV*

Már ebből a gyakorisági sorrenden alapuló, finom részletkérdésektől eltekintő összehasonlításból is kitűnik, hogy a vogul — az angolhoz és a magyarhoz hasonlóan — a zárt szótagúság felé tendál. Alább pontos számadatokat közlök majd az északi vogul szótagtípusok jellemzésére, ami megerősíti, hogy a zárt szótagúság a vogul sajátosságok közt tartandó számon.

Az első szótagi struktúrák gyakorisága (vö. 2. táblázat): *CVC, CV, VC, CVCC, V, VCC*. Ez abban különbözik az egyszótagú szavakban tapasztalható struktúrák gyakoriságától, hogy a két-, három-, négy-, öt- és hatszótagú szavak összesített adatainak tanúsága szerint a *CV* a második, a *VC* a harmadik leggyakoribb típus, a *V* pedig az egyszótagúakhoz képest az utolsó helyről az utolsóelőttire került.

A szakirodalomban találunk adatokat egy-két rokon nyelv szótagtípusainak gyakoriságára vonatkozóan (l. VEENKER 1979, 1980). Érdekes ezeket összevetni a vogulra vonatkozó adatokkal. Ezen elemzés céljából készült a 2. táblázat, amely egyrészt a vogul szótagtípusoknak a szóban elfoglalt helyétől függő, másrészt abszolút gyakoriságát közli. A vizsgálat az 1–7 szótagot tartalmazó szavakra terjedt ki, mert voltaképpen ennél hosszabbak nemigen fordulnak elő. A könnyebb áttekinthetőség végett ezt az 1. táblázat és az 1. ábra szemlélteti. Ezekből látható, hogy a négynél több szótagot számláló szók a vogulban elenyésző töredéket alkotnak, a nagy többséget a kétszótagúak képezik.

Most pedig következnek a vogul szótag mennyiségi és minőségi vizsgálata, vagyis azt nézzük meg, hány és milyen fonémából épül fel a szótag, milyen a különböző szótagstruktúrák gyakorisága. Az ezekre vonatkozó adatokat a 2. táblázat tartalmazza, amely szerint a szótagtípusok a szóban elfoglalt helyüktől függően az alábbi gyakoriságot mutatják:

1. szótag: *CVC, CV, VC, CVCC, V, VCC*
2. szótag: *CVC, CV, VC, VCC, CVCC, V*
3. szótag: *CVC, CV, CVCC, VC, VCC*
4. szótag: *CVC, CV, CVCC*
5. szótag: *CVC, CV, CVCC*

Az abszolút (a szóban elfoglalt helytől független) gyakoriság: *CVC, CV, VC, CVCC, V, VCC*. Megjegyzem, hogy az 1–6. szótagokban a *CVC* és a *CV* áll mindig az élen. A *VC* típus a 2. szótagban még a harmadik helyet foglalja el,

míg a 3., 4. és 5. szótagban a *CVCC* lép erre a helyre. Érdeemes figyelni arra a tényre, hogy az első szótagban tapasztaltak pontosan megegyeznek az abszolút gyakoriságot jelző adatokkal, a 2. és a 3. szótag viszont ettől eltérő képet mutat.

Szükségesnek látom utalni arra, hogy Veenker egy 1198 szótagból álló északi vogul korpusz alapján a szótagtípusok abszolút gyakoriságát az alábbiak szerint határozta meg: *CVC*, *CV*, *VC*, *CVCC*, *V*, *VCC*. Ez pontosan megegyezik az én 106 849 szótagos korpuszomból levont, fentebb ismertetett következtetésekkel.

A cseremisiz és a permják hasonló célú vizsgálatainak eredményeivel (VEENKER 1979a, 1980) összevetve a vogul szótagok gyakoriságát, látható, hogy e nyelvekben is a *CV* és a *CVC* a két leggyakoribb típus, csak éppen ellenkező sorrendben.

Most azt nézzük meg, milyen megoszlást mutatnak a szótagtípusok az őket alkotó fonémák mennyisége szerint egy finnugor és egy nem finnugor nyelvben; a finnugor nyelvek képviselőjeként a vogult, a nem finnugorokénak pedig az orosz választottam. Az oroszra vonatkozó adatokat JOLKINA és JUDINA munkájából (1964. 60) merítettem, amely 94 000 szótagos korpuszon alapul. A 3. táblázat számadatai szemléltetik az orosz és a vogul legjellemzőbb szótagtípusainak strukturális különbségeit: az oroszban a két fonémából álló szótagok dominálnak, míg a vogulban a három fonémából felépülők. Még itt megjegyzendő, hogy a vogul nyelv legtipikusabb szavai két szótagból (l. 1. táblázat és 1. ábra) és öt fonémából (l. 3. táblázat és 2. ábra) állnak.

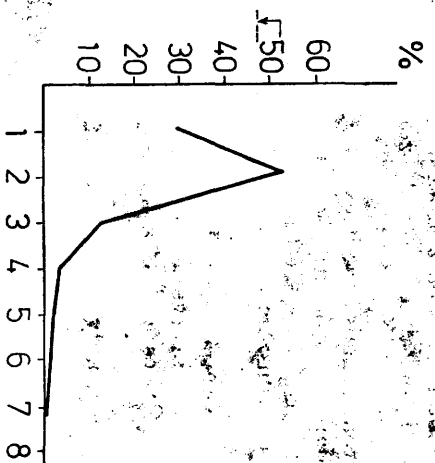
1. táblázat

A szó szótagszáma	A szavak gyakorisága a beszédben	
	abszolút gyakoriság	relatív gyakoriság, %
7	6	0,01
6	165	0,30
5	631	1,16
4	2029	3,73
3	7282	13,40
2	28452	52,34
1	15796	29,06
Σ	54361	100%

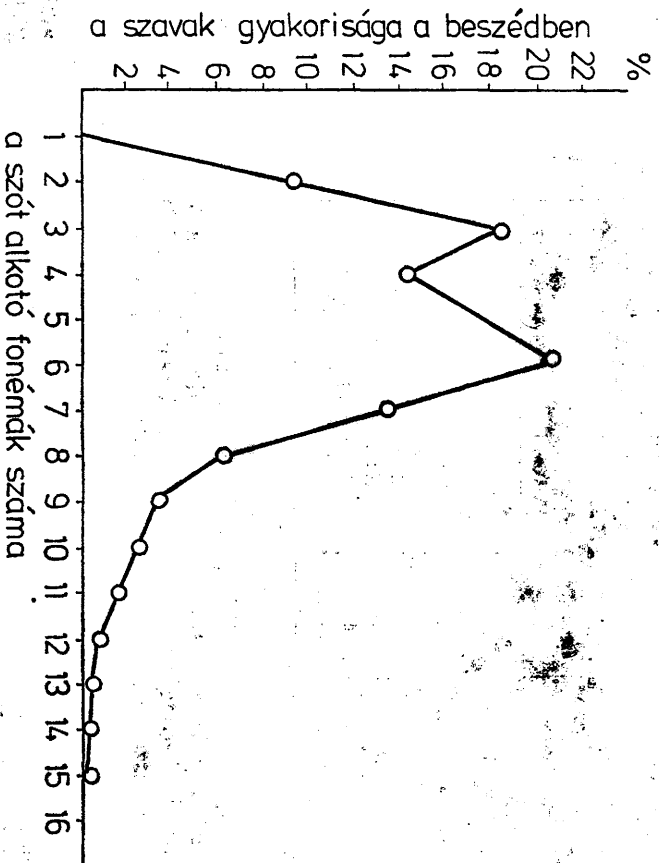
Végezetül az 5. táblázatban a vogul szótagok nyílt, zárt, elől nyílt és elől zárt voltára vonatkozó statisztikai adatok találhatóak. Ezekből kiderül, hogy az első szótagra a zártság és az elől zártság jellemző, a második, a harmadik és az összes többi szótagra úgyis szintén; a nyílt és a zárt szótagok aránya 1 : 2, 3, az elől nyíltaké és az elől zártaké 1 : 4, 6. Ezekből az arányokból az világlik ki, hogy a vogul nyelvre a zárt és elől zárt szótagok jellemzők.

A vogullal ellentétben a permjákban és a cseremisizben — Veenker adatainak tanúságai szerint — a nyílt szótagok dominálnak, viszont ezekre is a vogullal egyezően — az elől nyílt szótagok jellemzők.

Az északi vogul szó szótagszámának és gyakoriságának összefüggése

1. ábra
A szó szótagszáma

2. ábra

2. táblázat
A szótágok típusai és gyakoriságuk a 106849 szótagból álló korpuszban

A szótag száma, típusa	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	Σ
V	3 010							3 010
	5,5%							2,8%
VC	6 029	7 374	331					13 734
	11,1%	19,1%	3,3%					12,8%
VCC	1 038	1 059	94					2 191
	1,9%	2,8%	0,9%					2,1%
CV	9 985	13 848	4 221	1 129	355	68		29 606
	18,4%	35,9%	41,7%	39,9%	44,3%	39,8%		27,7%
CVC	30 809	15 400	4 910	1 349	415	103	6	52 992
	56,7%	39,9%	48,6%	47,6%	51,7%	60,2%		49,6%
CVCC	3 490	884	557	353	32			5 316
	6,4%	2,3%	5,5%	12,5%	4,0%			5,0%
Σ	54 361	38 565	10 113	2 831	802	171		106 849
	100%	100%	100%	100%	100%	100%		100%

3. táblázat
A szótagot alkotó fonémák száma és a szótag gyakorisága közti összefüggés

A fonémák száma	1	2	3	4	5	stb.
Vogul	2,8%	40,5%	51,7%	5,0%	—	—
Orosz	10,5%	55,9%	27,7%	5,22%	0,62%	0,06%

4. táblázat

A fonémák száma	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	Σ
A szavak gyakorisága	0,1	0,1	18,7	14,4	20,6	13,4	7,7	6,9	3,6	2,6	1,7	0,9	0,5	0,3	0,1	0,07	0,03	100

Következtetések:

1. Az északi vogul nyelvjárásban a két szótagból és öt fonémából álló szavak fordulnak elő a legnagyobb gyakorisággal.
2. Az északi vogulban a szótag rendszerint három ritkábban két fonémából áll; a legtípusosabb szótagszerkezet a *CVC*.
3. Az északi vogulra a zárt és elől zárt szótagok jellemzők.

JU. A. TAMBOVCEV

Irodalom

- BARANNIKOVA, L. I. 1973: Vvedenie v jazykoznanie. Saratov.
- BONDARKO, L. V. 1977: Zvukovoj stroj sovremennogo russkogo jazyka. Moskva.
- JOLKINA, V. N.—JUDINA, L. S. 1964: Statistika slogov russkoj reči. In: Vyčislitelnye sistemy. Vyp. No. 10. Novosibirsk.
- KERT, G. M. 1971: Saamskij jazyk. Leningrad.
- LEHTONEN, J. 1970: Aspects of Quality in Standard Finnish. Jyväskylä.
- ROMBANDEEVA, E. I. 1973: Mansijskij (vogulskij) jazyk. Moskva.
- SEGAL, D. M. 1972: Osnovy fonologičeskoj statistiki. Moskva.
- ŠČERBA, L. V. 1963: Fonetika francuzskogo jazyka. Moskva.
- TAMBOVCEV, JU. A. 1977: Nekotorye charakteristiki raspredelenija fonem mansijskogo jazyka. SFU 13: 195—198.
- TAMBOVCEV, JU. A. 1979: Raspredelenie glasnych fonem v mansijskoj poézii. SFU 15: 164—167.
- TAMBOVCEV, JU. A. 1980: Zur Vorkommenshäufigkeit langer und kurzer Vokale in der zweiten Silbe des Wogulischen. FUM 4: 73—74.
- VEENKER, W. 1979a: Zur phonologischen Statistik der Komiperjakischen Sprache. FUM 3: 13—27.
- VEENKER, W. 1979b: Zur phonologischen Statistik der vogulischen Sprache. In: Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag. Wiesbaden. 305—346.
- VEENKER, W. 1980: Zur phonologischen Statistik der čeremissischen (marischen) Schriftsprache. SFU 16: 106—134.
- ZINDER, L. R. 1979: Obščaja fonetika. Moskva.

Типы слогов в северном диалекте мансийского языка

Ю. А. Тамбовцев

В статье анализируются типы слогов в северном диалекте мансийского языка на материале выборки объемом в 276 502 фонемы. Исследуется частотность односложных и двусложных слов и сравнивается с аналогичной частотностью таких же слов в некоторых финно-угорских, тюркских, романогерманских и иранских языках. Рассматривается количественный и качественный аспект мансийского слога по позициям в слове. Анализируется количество фонем в слоге в мансийском и русском языках. Слоги коми-пермяцкого, марийского и мансийского языков сравниваются с точки зрения их открытости-закрытости и прикрытости-неприкрытости. Делается вывод, что в северном диалекте мансийского языка наиболее частотными являются слова, состоящие из двух слогов или пяти фонем, что наиболее характерным слогом является слог типа *CVC* и что для северного диалекта характерны закрытые и прикрытые слог.